

A MAGYAR REGIONÁLIS TUDOMÁNYI ISKOLA ALAPÍTÓJA

Horváth Gyula

E könyv Enyedi György, a regionális tudomány nemzetközi híró kutatójának tiszteletére készült. Tanítványai foglalták össze eredményeiket a regionális folyamatok ezredfordulón tapasztalható jelenségeiről, a területi fejlődést meghatározó tényezőkről, a kelet-európai regionális átalakulás következményeiről.

A kötet megjelentetésére az alkalmat Enyedi akadémikus 80. születésnapja adta, de mégsem szokványos ünnepi kötet ez. Ezt a munkát születésnaptól függetlenül is érdemes volt közreadni, annyira eleven és fontos kérdésekkel foglalkozik. Témaválasztását nem lengi körül a „Festschrift”-ek gyakori aranyozott unalma, igen hétköznapi, tehát igen lényeges kérdésekről szól: milyen hatással van a globalizáció a gazdasági és a társadalmi tér különböző elemeire, hogyan alakult Magyarország térszerkezete az elmúlt évtizedekben, milyen válaszokat fogalmazott meg a regionális politika az új kihívásokra, hogyan reagálunk a területi folyamatokban bekövetkezett változásokra, melyek a jövőbeli fejlődési irányok, milyen regionális fejlesztési modellek alkalmazhatók sikeresen a váltság után.

A regionális tudomány a XX. század diszciplínája. Ebben a században alakult ki fogalmi rendszere, intézményesültek kutatási programjai, alakultak ki oktatási bázisai, és épültek be eredményei a közpolitikai döntésekbe. E diszciplínának a világ sok országában meghatározó tudományos műhelyei vannak, ezek jeles egyéniségei alakították – nem egyszer nemzetközi szervezetekben viselt vezető funkcióik révén – a regionális tudományt.

Enyedi György a tudomány fejlődését hosszabb távra meghatározó nemzetközi tudóscsoport egyik vezető egyénisége. Budapesten született 1930. augusztus 25-én. Egyetemi tanulmányait a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen végezte, majd ugyanitt kezdte tudományos munkáját. Gazdaságföldrajzi kutatásai kezdetben a világ mezőgazdaságának fejlődésére és regionális problémáira irányultak. E közel másfél évtizedig művelt kutatási irányban jelentek meg első publikációi, összefoglaló munkái, könyvszerkesztései. Agrárföldrajzot oktatott a Közgazdaságtudományi és a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen.

Az 1960-as évek legelején lett az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének munkatársa, majd igen fiatalon, 1962-ben igazgatóhelyettese. Kutatásai új dimenziókat öltöttek. Tudományos érdeklődésének középpontjába a falusias terek szerveződését befolyásoló tényezők kerültek. Agrár- és falutipológiai vizsgálatai ráirányították a figyelmet a magyar településhálózat átalakulásának kedvezőtlen következményeire, a falusias terek társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeire. Az e témakörben végzett munkájának nemzetközi elismertségét jelzi, hogy a Nemzetközi Földrajzi Unió keretében 1972–1984 között irányította a falusi térségek fejlesztésének világméretű összehasonlító vizsgálatát. 1984–1992 között a Nemzetközi Földrajzi Unió alelnöke volt. Az Unió Közgyűlése egyébként úgy választotta alelnökké, hogy a Magyar Nemzeti Bizottság más személyt javasolt.

Az 1980-as évtized új kihívások elé állította Enyedi Györgyöt. A különböző műhelyekben egymástól elszigetelten folytatott kutatásokat egy intézménybe szervezte, 1984-ben megalapította a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központját, tudományos tevékenysége pedig új kutatási irányt vett, a regionális egyenlőtlenségek és az urbanizáció térfejlődése foglalkoztatta.

Kelet-Európában az államszocializmus regionális és településpolitikájának ideológiája (a klasszikus marxi elmélet, az utópisztikus urbanisztikai elképzelések, a tervezésemélet) és az ebből fakadó célkitűzések (az arányos fejlesztés, a falu és a város közötti civilizációs különbségek mérséklése, az ingyenes vagy a jelentősen támogatott társadalmi juttatások térben egyenletes elosztása) erős korlátok közé szorították a területi folyamatok tanulmányozásával foglalkozó tudományágakat. A homogénnek tétélezett társadalom eszménye azonban a tudományos gondolkodást differenciáltan hódította meg az egyes országokban. A magyar társadalomtudományok viszonylag korán – jórészt Enyedi Györgynek a nyugati tudományossággal fenntartott intenzív kapcsolatai következtében – fontos kutatási eredményeket szolgáltatottak a térben egyenlőtlen fejlődésről, a településhálózat átalakulásának anomáliáiról, „*expressis verbis*” megkérdőjelezték a központi tervezéskorlátozás, a helyi-regionális adottságokkal nem számoló gazdaságpolitika hatékonyságát.

A tervezéskorlátozások térszerkezeti átalakulását elemző vizsgálatainak eredményei arra hívták fel a figyelmet, hogy a Kelet-Közép-Európában kialakult gazdasági szerkezet és urbanizációs típus nem önálló modell, a nyugat-európaihoz hasonló urbanizációs és fejlődési szakaszok követték egymást jelentős késéssel. A területi fejlődésben megmutatkozó különbségek egyrészt a megkérdőjelezéssel, másrészt az államszocialista rendszer működésével magyarázhatók.

A területfejlesztési politikának a piacgazdaság alapvető kategóriáitól eltérően különös utat kellett bejárnia Magyarországon. Az útkeresést az a természetes jelenség nehezítette, hogy az államszocializmusban használatos fogalmakat nem kis ellenérv kísérte. Kezdetben a marxista társadalomelmélet utasította el

a regionális politikát, és a tervgazdaságot kiszolgáló egyszerű eszközzé silányította. Később – a társadalmi-gazdasági reformok kiteljesedése idején – is bizalmatlanság övezte a decentralizáció fejlesztését sürgető, ám erőtlen és elszigetelt kezdeményezéseket, nem egyszer a provincializmus kétes hírű bélyegét ragasztották e kísérletekre. Enyedi György koherens koncepciókat fogalmazott meg az innováció orientált területfejlesztési politika szükségességéről, a gazdaság és a politika modernizációellenessége miatt ennek részletes kidolgozására azonban nem mutatkozott igény.

Az 1980-as évtizedben a nemzetközi tudomány egyik jellemzője volt, hogy a hagyományos diszciplínák modernizálódásával párhuzamosan az integratív tértudomány fejlődése gyors léptekkel haladt előre. A regionális tudomány önálló diszciplínává fejlődésének feltételei Magyarországon is ekkor alakultak ki. A programadó egyéniség Enyedi György volt. Nemzetközi tapasztalatokon nyugvó elméleti felkészültsége, kiegyensúlyozott társadalmi látásmódja, megújításra mindig kész és inspirációkban gazdag problémaérzékenysége, bájos emberi magatartása vonzotta a regionális tudomány művelőit. Fontos tájékozódási pontja lett a gyarapodó fiatal kutatói generációnak, amely az 1970-es évek második felében kezdett a területi folyamatokkal foglalkozni, majd az eredmények gyarapodásával az 1980-as évek első harmadára egyre látványosabban hitet tett a regionális tudomány mellett.

A regionális tudomány magyarországi vezető intézménye, az MTA Regionális Kutatások Központja négy intézetében százfős személyzet az európai és a magyar területi fejlődés elemzésével foglalkozik. A Központ főigazgatói tisztét 1984–1991 között Enyedi György látta el. 1986-ban megszerveződött az MTA Regionális Tudományos Bizottsága (1986–1990 között elnöke Enyedi György volt). 1987-ben megindult a Tér és Társadalom folyóirat, az eddig megjelent huszonnégy évfolyam köteteiben félezer tudományos közleményt publikáltak (a folyóirat szerkesztő bizottságának ma is Enyedi professzor az elnöke). A Területi és Települési Kutatások monográfiatorozatban 32 összegző munka jelent meg, az eddig 90 kötetben kiadott angol nyelvű Discussion Papers sorozat a magyar regionális kutatások nemzetközi népszerűsítését szolgálja. 1989-ben a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán terület- és településfejlesztési szak alakult. Ma már nyolc egyetemen regionális és környezeti gazdaságtani mesterszakon lehet diplomát szerezni, a Pécsi Tudományegyetemen és a győri Széchenyi István Egyetemen regionális tudományi doktori iskola működik. A regionális tudomány egyetemi diszciplínává fejlesztésében szintén Enyedi György játszotta a vezető szerepet, aki fiatalon, 42 éves korában lett egyetemi tanár a Montpellier-i Egyetemen, hét évet töltött vendégprofesszorként külföldi egyetemeken, majd a debreceni, a pécsi és a budapesti egyetemeken oktatott és tart ma is előadásokat.

A 40 könyvvel és a több mint 300 tudományos közleménnyel fémjelzett tartalmas és eredményes életpálya bővelkedik elismerésben. Hét külföldi földrajzi társaság tiszteleti tagja. A Magyar Tudományos Akadémia 1982-ben levelező tagjává, 1990-ben rendes tagjává választotta, 1999–2002 között az MTA társadalomtudományi alelnöki tisztét töltötte be. Tagja a londoni Academia Europaea-nak, számos nemzetközi folyóirat szerkesztő bizottságának. Sok díja és kitüntetése közül ehelyütt csak a Széchenyi-díjat, a Hazám Díjat, a Nemzetközi Földrajzi Unió Lauréat d'Honneur Díját és a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét említjük.

Enyedi publikációs aktivitása ma is példamutató. 2005-ben megjelent életmű bibliográfiája óta hatvan tudományos közleményt, szemleciikket, recenziót, interjút jelentetett meg, szerkesztett köteteket hazai és nemzetközi kutatási programok eredményeit összegezve. És közben dolgozik a Világ urbanizációja c. nagy összefoglaló munkáján. S van ideje és energiája arra is, hogy mérleget vonjon a magyar terület- és településfejlesztés helyzetéről és az új kutatási irányokról. A Területi Statisztika c. folyóirat 2010. júliusi számában a területpolitikai paradigmaváltásról a következőképpen fogalmaz: „Első feladatnak egy új paradigma koncepcionális kimunkálását tartom. A sok évtizedes területfejlesztési rutin – melyet a fiatal korosztály is követ – nem veszi kellően figyelembe a globalizált gazdaság mai átalakulását. A korábban bevált – vagy legalább is alkalmazott – vizsgálati s alkalmazási *eljárások nem egyszerűen azért eredménytelenek, mert rosszul alkalmazzuk, hanem mert nem napjaink jellemző* területi-társadalmi folyamatait próbáljuk befolyásolni. Ezért úgy vélem, hogy a fő alapkutatási feladat: a gazdaság térbeli fejlődése új modelljének (modelljeinek) felvázolása. Természetesen hasznos a jelenlegi alapvető belső ellentmondások vizsgálata s feloldásuk módozatainak kimunkálása (pl. az ágazati széttagoltság mérséklése, a források és döntések decentralizálása, a beavatkozások téregységeinek tisztázása). Az alapkutatásnak azonban nem a jelen gyakorlati problémák megoldására kell választ adni – ez a fejlesztő s alkalmazott kutatások feladata –, hanem olyan új társadalmi-gazdasági folyamatok felvázolása a célja, melyek a jövőben bontakoznak ki, a jövő problémáit okozzák, ezzel a jövő gyakorlati problémái gyors megoldásának adják meg alapját.

Ez a program két szakaszra bontható: 1) a már néhány évtizede érvényesülő globalizációs folyamatok átfogó értelmezése a nemzeti területfejlesztési politika megalapozásában; 2) a jelen világgazdasági válságból való kilábalás módozatainak hatása a társadalmi-gazdasági térfolyamatokra. *Horribile dictu*, még az a kérdés is feltehető, hogy egyáltalán van-e lehetőség a területi kiegyenlítő politikára nemzeti keretek között a kapitalizmus jelen szakaszában?”

A magyar regionális tudomány fejlődése, az eredmények és a gondok nem függetlenek a magyar – és az európai – átalakulás sajátosságaitól, távolabbi és közelebbi múltunk következményeitől, a magyar vidék és az átmenet nehézsé-

geitől. Az új tudományágazat szándéka azonban töretlen: vizsgálatait a jövőben is a nemzetközi regionális kutatások fő áramlataihoz illeszti, a magyar modernizáció regionális kérdéseire az európai kihívások mérlegelésével igyekszik megfogalmazni a válaszokat. Ennek a filozófiának a szellemében kíván együttműködni hazai és külföldi tudományos partnereivel, vesz részt a felsőfokú képzésben, és szolgálja a regionális fejlesztés gyakorlatát.

A regionális tudomány Enyedi professzor által elindított tudatos építkezése révén ma Magyarországon megvannak az intézményi és szellemi feltételei annak, hogy a térrel foglalkozó társadalomtudományok közös alapfogalmait, elméleteit és módszereit egységes rendszerbe foglaló, a társadalmi és gazdasági jelenségeket, folyamatokat ezek felhasználásával vizsgáló regionális tudomány önálló diszciplínaként fejlődjön a XXI. században és hozzájáruljon a magyar tudományosság európai versenyképességének erősítéséhez, Magyarország európai integrációjához, a decentralizált államrendszer fejlődéséhez. A regionális tudomány sok intézményét, kutatóhelyeket, egyetemi tanszékeket és gyakorlati politika műhelyeket ma már Enyedi-tanítványok irányítanak.

E kötettel a tudósnak, a tudományszervezőnek és a tanárnak, az iskolateremtő egyéniségnek tisztelgünk. Reméljük, hogy az Enyedi-iskola tagjainak új eredményei gazdagítják a regionális tudományt, új kutatásokra inspirálják a tudomány művelőit, vitára és együttműködésre serkentik a tudományos műhelyek képviselőit – Enyedi György tudományos hitvallásának megfelelően.